

Haraji Adalbert

A fiktív valóság sikere

Hatvanezer évvel ezelőtt az őseink nem voltak olyan nagypályások, mondhatnánk, hogy jelentéktelenek voltak, egyszóval nem voltak fontosak. A világra gyakorolt hatásuk nem volt sokkal nagyobb, mint a madaraké. Ezzel szemben ma mi uraljuk az egész Földet. A kérdés hogyan jutottunk ilyen előkelő helyre? Hogyan lettünk a jelentéktelenekből, kik csak a saját kis dolgunkkal törődtünk valahol Afrika egyik szegletében, a világ urai?

Általában egyéni szinten keressük a különbséget önmagunk és a többi élőlény között. Úgy hisszük, hogy van valami különleges bennünk, ami felsőbbrendűvé tesz minket a többi élőlényrel szemben. De az igazság, hogy egyéni szinten nagyon nagy az azonosság közöttünk és egy csimpánz között. Ha egy csimpánzzal együtt kiraknának egy lakatlan szigetre, ahol meg kell küzdenünk az életben maradásért, hogy lássuk, ki boldogul jobban, hogy őszinte legyek, nem magunkra fogadnék, és nem azért, mert velünk van a baj, hanem mert a csimpánz sokkal jobban boldogulna. A valódi különbség közöttünk és a többi élőlény között nem egyéni, hanem kollektív szinten keresendő.

Azért vagyunk képesek uralni a Földet, mert mi vagyunk az egyetlenek, akik képesek vagyunk rugalmasan nagy számban együttműködni. Persze még vannak más élőlények is, akik képesek társadalmat alkotó szinten együttműködni, például a méhek, a

hangyák, de ők nem olyan rugalmasak. Az együttműködésük nagyon merev. Vegyük a méheket, csak egyetlen módon képesek kollaborálni. Például egy új lehetőség vagy veszély esetén a méhek nem képesek egyik napról a másikra újra feltalálni a társadalmi rendszert. Nem végezhetik ki a királynőt és nem kiálthatják ki a köztársaságot vagy a dolgozók kommunista diktatúráját...

Vannak társadalomban élő emlősök, például farkasok, elefántok, delfinek, csimpánzok, ők sokkal rugalmasabban tudnak együttműködni, de csak kis számban, mert az együttműködésük a kölcsönös bizalmas ismeretségen alapul. Ha egy csimpánz együtt szeretne működni egy másik csimpánzzal, személyesen ismernie kell a másikat, tudnia kell, hogy milyen – kedves, gonosz, becsületes. Ha nem ismeri, hogyan működjön együtt vele? Az egyetlen, aki kombinálni tudja képességeit és képes nagy számban rugalmasan együttműködni, az a *Homo sapiens*, azaz mi. Egy az egy ellen, vagy akár tíz a tíz ellen, a csimpánzok jobbak lennének, mint mi. De ha szembeállítunk ezer embert ezer csimpánzzal, az emberek könnyedén győznének, abból az egyszerű okból kifolyólag, hogy ezer csimpánz nem képes együttműködni. S ha megpróbálunk százezer csimpánzt egy stadionba bezsúfolni, teljes lesz a káosz. Ezzel szemben az emberek rendszerint több tízezerrel gyűlnek össze, és általában nincs gond belőle. Ellenkezőleg, az

együttműködés rendkívül kifinomult és hatékony formáját tapasztaljuk.

Az emberiség nagy vívmányai a történelme során – legyen szó a piramisok építéséről vagy a Holdra szállásról – nem az egyéni képességeken alapult, hanem azon a képességen, hogy rugalmasan, nagy számban együtt tudunk működni. Például nem ismerem azoknak a könyveknek és cikkeknek a szerzőit, amelyeket elolvastam, hogy megírhassem esszéimet. És természetesen nem ismerem azokat sem, akik elolvassák. Mégis, hiába nem ismerjük egymást, képesek vagyunk együttműködni. Ez olyasvalami, amit a csimpánzok nem tudnak. Ők is kommunikálnak természetesen, de sosem találunk olyan csimpánzt, amely a banánról vagy az elefántokról vagy bármi más őket érdeklő dologról írna. Az együttműködésünk persze nem mindig jó. A borzasztó dolgok, amelyeket a történelmünk során elkövettünk – és csináltunk néhány igen rossz dolgot –, azok is mind nagyfokú együttműködésen alapultak. A börtön egy együttműködési forma, a vágóhíd egy együttműködési forma. A csimpánzoknak nincsenek börtöneik, vágóhídjaik. Remélem, sikerült meggyőzően érvelnem, hogy azért uraljuk a világot, mert képesek vagyunk rugalmasan, nagy számban együttműködni.

A kérdés, hogyan vagyunk képesek erre, hogyan csináljuk? Mi az, ami az összes élőlény közül egyedül minket tesz képessé arra, hogy így együtt tudjunk működni? A válasz a képzeletünkben rejlik. Azért vagyunk képesek rugalmasan együttműködni számos idegennel, mert a bolygónkon élő összes élőlény közül csak mi tudunk fikciót, kitalált történeteket alkotni, és hinni bennük. És amíg mindenki ugyanabban a fik-

cióban hisz, mindenki ugyanazokat a szabályokat, normákat, értéket követi, ezeknek engedelmessé válnak. Az összes többi állat csak arra használja a kommunikációs rendszerét, hogy leírja a valóságot. Egy csimpánz csak azt kommunikálhatja, hogy: „Nézd, ott egy oroszlán, fussunk el!” Vagy: „Nézd, ott egy banánfa, gyere, szedjünk banánt!”

Ezzel szemben az ember nem pusztán csak arra használja a nyelvét, hogy leírja a valóságot, hanem arra is, hogy új valóságokat hozzon létre, kitaláljon új valóságokat. Az ember azt mondhatja: „Nézd, ott egy isten a felhők felett, és ha nem csinálod, amit mondok, akkor isten megbüntet és pokolra kerülés” És ha mindannyian elhisszük a történetet, amelyet kitaláltak, ugyanazokat a normákat, törvényeket, értékeket fogjuk követni és fogunk együttműködni. Erre csak mi emberek vagyunk képesek. Egy csimpánzt sosem tudnánk azzal az ígérettel meggyőzni, hogy ha nekünk adja a banánját, a halála után a menybe jut. Egyetlen csimpánz sem hinné el ezt a történetet. Csak az emberek hisznek ilyen történetekben, és ennek köszönhetjük, hogy uraljuk a világot. Talán egyetértenek velem, hogy a vallás az, amelynek alapján az emberek együtt tudnak működni. Emberek milliói jönnek össze, hogy katedrálisokat vagy mecseteket építsenek, hogy keresztes hadjáratot vívjanak, vagy megharcolják a dzsihádot, mert mindannyian ugyanabban az istenben, mennyországról és poklóról szóló történetben hisznek. És amit szeretnék kiemelni, hogy pontosan ugyanez a mechanizmus az alapja a nagyfokú együttműködés minden más formájának.

Nem csak a vallásnak. Vegyük például a jogot. A legtöbb jogrendszer az

emberi jogokba vetett hiten alapul. De mik azok az emberi jogok? Az emberi jog ugyancsak egy történet, amelyet mi találtunk ki. Nem objektív valóság, nem egy biológiai jelenség. Bármerre nézünk a természetben, nincs ott semmiféle jog. Az egyetlen hely, ahol a jogot megtaláljuk, azok a történetek, amelyeket mi találtunk ki és terjesztettünk el az elmúlt néhány évszázadban. Ezek természetesen lehetnek nagyon pozitív történetek, nagyon jó történetek, de attól még fiktív történetek, amelyeket mi találtunk ki.

Ugyanez igaz a politikára is. A modern politika legfontosabb tényezői az államok és a nemzetek. De mi az állam és a nemzet? Ezek sem objektív valóságok. A hegy, az egy objektív valóság. Láthatjuk, megérinthetjük, még meg is szagolhatjuk. De egy nemzet vagy egy állam – mint például Magyarország, Franciaország vagy Németország – az csak egy történet, amelyet mi találtunk ki, és nagyon a szívünkbe zártunk. Ugyanez igaz a gazdaságra is. A világgazdaság legfontosabb szereplői a cégek és a vállalatok. Talán önök közül is sokan egy vállalatnak dolgoznak. De mi az, hogy egy vállalat? Az, amit a jogászok jogi fikciónak neveznek. Történetek, amelyeket azok a hatalmas varázslók találtak ki, tartanak fenn, terjesztenek, és akiket jogászoknak hívunk. És mit csinálnak a vállalatok egész nap? Többnyire pénzt próbálnak keresni. De mi a pénz? A pénz sem objektív valóság, nincs objektív értéke. Fogj meg egy 100 lejes papírdarabot és nézd meg, nincs értéke. Nem eheted meg, nem ihatod meg, nem veheted fel. És ekkor jönnek a történetmesélés mesterei, a bankárok, pénzügyminiszterek, miniszterelnökök és mesélnek egy nagyon meggyőző történetet. „Nézd csak, látod ezt a pa-

pírdarabot? Ez igazából tíz banánt ér.” És ezt mindannyian elhiszük, és ezért működik. Foghatom ezt az értéktelen papírdarabot, bemehetek vele egy szupermarketbe, odaadhatom egy vadidegennek, akivel még sohasem találkoztam, és cserébe kapok tőle igazi banánt, amelyet már tényleg megehetek. Ez valami egészen csodás, elképesztő teljesítmény. Csimpánzok erre így nem képesek. Persze a csimpánzok is üzletelnek. „Ha adsz nekem egy kókuszdiót, adok neked egy banánt”. Ez működhet. De az, hogy adsz nekem egy értéktelen papírdarabot, és elvárod, hogy adjak érte egy banánt? Semmiképpen! Mit gondolsz, mi vagyok én? Ember? A pénz valójában a legsikeresebb történet, amelyet az ember valaha kitalált és elmesélt, mert ez az egyetlen történet, amelyet mindenki elhisz. Istenben nem mindenki hisz, az emberi jogokban sem hisz mindenki, de a pénzben mindenki hisz.

Összefoglalva: mi, emberek uraljuk a világot, mert kettős valóságban élünk. Minden más lény objektív valóságban él. Az ő valóságuk objektív elemekből áll, úgymint folyók, fák, elefántok. Mi, emberek szintén objektív valóságban élünk. A mi világunkban is vannak folyók, fák, elefántok. De az évszázadok során erre az objektív valóságra ráhúztuk a fiktív valóság rétegét, egy olyan fiktív elemekből álló valóságot, mint a nemzetek, isten, pénz, vállalatok. És ami bámulatos, ahogy a történelem haladt, ez a fiktív valóság egyre hatalmasabb és hatalmasabb lett, így ma ezek a fiktív elemek jelentik a leghatalmasabb erőt. Ma a folyók, fák, elefántok életben maradása ezeknek a fiktív elemeknek a döntésétől és kívánságaitól függ. Olyan elemektől, amelyek csakis a mi képzeletünkben léteznek, sehol máshol.